

ZBIGNIEW ZYGLEWSKI

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

ORCID: 0000-0001-5390-3455

Dorobek naukowy Profesora Maksymiliana Grzegorza

Maksymilian Grzegorz przez całe swoje naukowe życie zgłębiał zagadnienia średniowiecznego osadnictwa na terenie Pomorza Gdańskiego i w mniejszym stopniu problematykę kancelarii w państwie krzyżackim.

Kierunki te zostały wytyczone już we wczesnym okresie działalności naukowej. Praca magisterska napisana w 1962 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu dotyczyła średniowiecznej kancelarii biskupów chełmińskich¹. Opracowanie to było dla autora o tyle ważne, że często się do niego odwoływał w późniejszej działalności naukowej. Dalszym krokiem był doktorat obroniony w 1967 roku w Toruniu, poświęcony dokumentom II traktatu toruńskiego z 1466 roku. Dysertacja ta była odpowiedzią na postulaty badawcze formułowane przez dwóch wybitnych badaczy, mianowicie Karola Górskiego – promotora pracy oraz Mariana Biskupa. Autor w swojej rozprawie rozpatrywał zagadnienia kancelaryjno-dyplomatyczne w szerokim kontekście praktyki kancelaryjnej strony polskiej i krzyżackiej. Dokonał analizy zachowanych wersji traktatu, a także materiałów naświetlających okoliczności i wzajemne powiązanie dokumentów głównych. Ponadto poddał analizie i identyfikacji pieczęcie przywieszone do postanowień traktatowych. Już w 1968 roku Maksymilian Grzegorz zaprezentował ustalenia na posiedzeniu w Ośrodku Badań Naukowych w Olsztynie, a rok później główne założenia ujrzały światło dzienne w postaci krótkiego sprawozdania². Praca została opublikowana w 1970 roku w ramach „Roczników Towarzystwa Naukowego w Toruniu”. W zamieszczonym

¹ *Kancelaria biskupstwa chełmińskiego. Studium z dyplomatyki i administracji państwa krzyżackiego w Prusach 1245–1454*, Toruń 1962 (UMK maszynopis).

² *Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r.*, w: *Sprawozdanie z działalności i posiedzeń. Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w roku 1968*, Olsztyn 1969, s. 51–52.

dotadku znalazła się edycja równoległa dokumentu królewskiego i wielkiego mistrza, a także reprodukcje pieczęci³. Poziom graficzny reprodukcji nie jest najlepszy i nie spełnia dzisiejszych oczekiwań, ale takie były ówczesne możliwości wydawnicze.

Praca ta od razu wzbudziła zainteresowanie środowiska naukowego. Ukazały się obszerne recenzje i polemiki. Badacze warszawscy życzliwie przyjęli zawarte tam ustalenia. Wskazywano na pewne braki dotyczące zapowiadanych w pracy ustaleń związanych z praktykami z zakresu wymiany dokumentów przy układach międzynarodowych czy nieścisłości w sferze analizy sfragistycznej⁴. Nieprzychylnie do tego opracowania odniósł się Antoni Gąsiorowski⁵. Krytyka ta spotkała się z częściową odpowiedzią autora⁶. Studium to zauważył także niemiecki badacz Erich Weise, znawca traktatów krzyżackich, który w obszernym omówieniu pozytywnie odniósł się do zawartych tam ustaleń⁷. Praca Maksymiliana Grzegorza nie kończyła badań nad traktatem toruńskim, a wprost przeciwnie, stała się podstawą dla innych badaczy do dalszych szczegółowych studiów⁸.

W dalszych latach powstało kilka prac odnoszących się do zagadnień kancelaryjnych. Można tutaj wymienić omówienie stanu badań nad kancelarią krzyżacką⁹. dopełnieniem tegoż są dzieje średniowiecznego archiwum krzyżackiego i kancelarii wielkich mistrzów¹⁰. Praca ta ukazała się także w języku niemieckim, ale z niewielkimi opuszczeniami

³ *Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r.*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, R. 75, z. 1, Warszawa 1970, ss. 289.

⁴ S.K. Kuczyński, I. Sułkowska-Kurasiowa, *Na marginesie pracy o dokumentach traktatu toruńskiego 1466 r. (Maksymilian Grzegorz, Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r.)*, „Zapiski Historyczne”, T. 37: 1972, nr 4, s. 159–166.

⁵ A. Gąsiorowski, *Polscy gwarantcy traktatów z Krzyżakami XIV–XV wieku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1971, nr 2–3, s. 245–265; idem, *Nad dokumentami pokoju toruńskiego 1466 roku*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 79: 1972, z. 1, s. 134–144; idem, *W sprawie wydania dokumentów traktatu toruńskiego*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 81: 1974, z. 2, s. 466.

⁶ *W sprawie polskich gwarantów traktatów z zakonem Krzyżackim w XIV–XV wieku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1972, nr 2–3, s. 393–406; *Dokumenty traktatu toruńskiego z 1466 roku*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 81: 1974, z. 2, s. 320–329.

⁷ E. Weise, *Die Beurkundung des Zweiten Thorner Vertrages von 1466*, „Zeitschrift für Ostforschung”, Bd. 21: 1972 s. 157–165.

⁸ Zob. P. Nowak, *Dokumenty II pokoju toruńskiego z 1466 roku*, „Studia Źródłoznawcze”, R. 43: 2005, s. 85–110; *Toruń miastem Pokoju. II pokój toruński*, red. P. Oliński, W. Rozynkowski, Toruń 2016.

⁹ *Kancelaria wielkich mistrzów. Stan badań*, w: *Pomorze słowiańskie i jego sąsiedzi X–XV w. Pomerania Mediaevalis*, red. J. Hauziński, Gdańsk 1995, s. 137–149.

¹⁰ *Dzieje średniowiecznego archiwum krzyżackiego i kancelarii wielkich mistrzów*, „Studia Historyczne” (Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy), 1997, z. 5, s. 33–49.

i zmniejszoną liczbą przypisów¹¹. Kontynuacja badawcza tej tematyki znalazła wyraz podczas konferencji poświęconej kancelarii krzyżackiej w 2001 roku¹². Później została omówiona problematyka księgi wpisów w kancelarii krzyżackiej i polskiej kancelarii królewskiej¹³. Zagadnienie to zostało przedstawione w oparciu o polską i niemiecką literaturę przedmiotu.

Dla Maksymiliana Grzegorza głównym obszarem zmagania na polu naukowym stał się *Słownik historyczno-geograficzny Pomorza Gdańskiego w średniowieczu*. Był on realizowany w ramach ogólnopolskiego programu nakreślonego przez Karola Buczka. Będąc zatrudniony w Pracowni Dziejów Prus Królewskich i Książęcych Zakładu Historii Pomorza Instytutu Historii PAN w Toruniu, przystąpił do tworzenia kartoteki słownika. Pierwsze szlify na tym polu zdobywał, współpracując z analogicznym słownikiem dotyczącym ziemi chełmińskiej. Nie był on jego głównym autorem, a przypadło mu jedynie w udziale trudne zadanie w postaci opracowania „opisów” miast chełmińskich. Słownik ten, będący pierwszym w układzie obowiązującym po dziś dzień, ukazał się w 1971 roku¹⁴ i wzbudził duże zainteresowanie. Sporo miejsca poświęcił mu Jan Powierski, wskazując na jego mankamenty, ale wysoko ocenił zalety słownika, przy okazji uzupełniając zawarte tam dane¹⁵.

Praca nad słownikami dała Maksymilianowi Grzegorzowi asumpt do zabrania głosu w sprawie koncepcji słownika geograficznego. W 1972 roku omówił różne koncepcje prac nad słownikiem¹⁶. Podstawą rozważań stały się dwuczęściowe *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, wydane

¹¹ Zur Geschichte des mittelalterlichen Ordensarchiv und der Kanzlei des Hochmeisters, w: *Deutschsprachige Kanzleien des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit*, hrsg. von J. Grabarek, Bydgoszcz 1997, s. 203–213.

¹² Kancelaria Wielkich Mistrzów. Aspekty jej organizacji i działalności, w: *Kancelarie krzyżackie. Stan badań i perspektywy badawcze. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, Malbork 18–19 X 2001*, red. J. Trupinda, Malbork 2002, s. 119–132.

¹³ Geneza i znaczenie księgi wpisów w kancelarii wielkiego mistrza i polskiej królewskiej, w: *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Malbork 2–3 IX 2004*, red. J. Trupinda, Malbork 2006, s. 85–93.

¹⁴ O roli M. Grzegorza w pracach nad słownikiem – M. Buczek, *Wstęp*, w: *Słownik historyczno-geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu*, oprac. K. Porębska, przy współpracy M. Grzegorza, red. M. Biskup, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. VII.

¹⁵ J. Powierski, *O słowniku historyczno-geograficznym ziemi chełmińskiej*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1972, nr 2–3, s. 407–425; K. Górską-Gołaską, *Uwagi o Słowniku historyczno-geograficznym ziemi chełmińskiej w średniowieczu*, „Zapiski Historyczne”, T. 38: 1973, z. 2, s. 95–107.

¹⁶ *Dwie koncepcje słownika historyczno-geograficznego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1972, nr 1 s. 159–169.

w latach 1966–1970. Właściwie jest to obszerny artykuł recenzyjny tego wydawnictwa, wykazujący różnice między metodologią zastosowaną w tym wydawnictwie a *Słownikiem historyczno-geograficznym ziem polskich w średniowieczu*.

Dane zebrane do *Słownika historyczno-geograficznego Pomorza Gdańskiego w średniowieczu* stały się podstawą rozprawy habilitacyjnej wydanej drukiem w 1987 roku, poświęconej strukturze administracyjnej i własnościowej Pomorza Gdańskiego pod rządami krzyżackimi. To, że studium to powstało na jego kanwie, sygnalizuje sam autor (s. 24–25). Praca obejmuje pięć rozdziałów, ale dwa ostatnie są jej rdzeniem. Rozważania zostały poświęcone przeobrażeniom struktury własnościowej, a także sieci osadniczej na badanym terenie w latach 1308–1454. Na uwagę zasługuje aneks wypełniony 13 tabelami prezentującymi dane liczbowe różnych aspektów osadniczych¹⁷. Książka ta jest nową próbą przedstawienia zagadnień osadniczych, znacząco korygującą szereg ustaleń sprzed pół wieku Karla Kasiskiego. W ciągu tego czasu narodziła się spora literatura przedmiotu, pojawiły się nowe źródła i zmieniło się podejście w metodologii badań. Wszystko to dało asumpt do reinterpretacji całościowego ujęcia osadnictwa pomorskiego. Praca ta została zaopatrzona w mapę ukazującą stan osadnictwa na Pomorzu Gdańskim przełomu XIV i XV wieku. To opracowanie kartograficzne trafiło do kolejnych prac prof. Grzegorza, a nawet między stronice opracowania ukazującego dorobek Stefana Żeromskiego w kwestii pomorskiej¹⁸. Fragmenty rozprawy habilitacyjnej zostały przetłumaczone na język niemiecki i wydane w postaci trzech osobnych artykułów¹⁹.

Dysertacja została przychylnie przyjęta przez naukę. Marian Dygo uznał ją za „cenną pracę ze względu na zaproponowane rozwiązania wielu problemów szczegółowych oraz opracowanie statystyki

¹⁷ *Struktura administracyjna i własnościowa Pomorza Gdańskiego pod rządami Zakonu krzyżackiego w latach 1309–1454*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, R. 82, z. 2, Warszawa–Poznań–Toruń 1987, ss. 203.

¹⁸ B. Pękala, *Żeromskiego świat i Polska*, Międzyrzecz 2003.

¹⁹ *Entstehen und Entwicklung der Ordensverwaltung in Pommerellen nach 1308*, w: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens*, Bd. 1, hrsg. v. U. Arnold, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 36, Marburg 1986, s. 19–46; *Die territorial Erwerbungen des Deutschen Ordens in Pommerellen vor 1308*, „Zeitschrift für Ostforschung”, Bd. 38: 1989, No 1, s. 34–57, w przypisie 1 autor zamieścił informację o tym, że artykuł został oparty na jego dysertacji; *Pommerellen als Gebiet von Siedlungstätigkeit und Landwirtschaft während der Herrschaft des Deutschen Ordens*, w: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens*, Bd. 2, hrsg. v. U. Arnold, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 38, Marburg 1993, s. 87–100.

osadnictwa”²⁰. Jan Kostrzak zwrócił uwagę na zamieszczoną tam ogromną dokumentację źródłową i imponującą literaturę przedmiotu. Za słabość uznał brak porównań z zakresu dynamiki osadnictwa Pomorza Gdańskiego z innymi regionami. Określił pracę jako „niezbędny punkt wyjścia dla dalszych analiz”²¹. Rozprawa o Pomorzu Gdańskim została dostrzeżona w Niemczech. Stefan Hartmann dość dokładnie ją omówił, wskazując na wykorzystanie przez autora nowych źródeł²².

Pierwotnie praca Maksymiliana Grzegorza o Pomorzu Gdańskim miała być szersza. Planowano dodać zestawienie osad zaopatrzone w podstawową dokumentację historyczną, ale opracowanie to nie zostało przyjęte do druku z względów oszczędnościowych. Później Profesor szukał możliwości wydania owego zestawienia.

W 1980 roku powstał roboczy spis osad Pomorza Gdańskiego z okresu panowania krzyżackiego, w latach 1984–1986 został on, jak i cała kartoteka *Słownika historyczno-geograficznego Pomorza Gdańskiego w średniowieczu*, uzupełniony o wyniki kwerendy w archiwach niemieckich. Spis ten w 1990 roku ujrzał światło dzienne w postaci samodzielnej książki²³. Celem tej publikacji było udokumentowanie istnienia poszczególnych wsi i miast w okresie całego średniowiecza na podstawie wyselekcjonowanych źródeł powstałych do końca XVI wieku. W opracowaniu tym zawarto siedem działów, podano nazwy osad w języku niemieckim i polskim, odnotowano pierwsze wzmianki źródłowe o nich, wskazano na przynależność właścicielską, powierzchnię mierzoną w łanach lub radłach. Osady ułożono alfabetycznie według jednostek administracyjnych. Na końcu dołączono mapę z osadami dla lat 1380–1420 z uwzględnieniem podziałów administracyjnych z przełomu XIV i XV wieku. Spis alfabetyczny miejscowości pomorskich uwzględnił przynależność parafialną i dekanalną oraz podległość administracyjną w stosunku do komturstw, wójtostw czy innych okręgów. Pominięto przypisy, które niewątpliwie powiększyłyby objętość pracy. Autor opracowanie to traktował jako etap w badaniach nad słownikiem, a nie jako jego zakończenie.

²⁰ M. Dygo, „Zapiski Historyczne”, T. 55: 1990, z. 4, s. 136–137.

²¹ J. Kostrzak, „Archeion”, T. 89: 1991, s. 138–140.

²² S. Hartmann, „Zeitschrift für Ostforschung”, Bd. 40: 1991, No. 3, s. 425–428.

²³ *Osady Pomorza Gdańskiego w latach 1309–1454*, Warszawa–Łódź 1990, ss. 258.

Praca została szeroko omówiona przez Błażeja Śliwińskiego²⁴. Recenzent zauważył, że obejmuje miejscowości leżące w obrębie szesnastowiecznego województwa pomorskiego, które wychodziło poza obszar Pomorza Gdańskiego będącego we władaniu krzyżackim (okręg szkarpański). Ponadto uznał, że praca zawiera liczne opuszczenia, błędne nazwy osad czy pomyłki identyfikacyjne. Zarzucił też niekompletność kwerendy źródłowej, powierzchowność w wykorzystaniu literatury przedmiotu. Całość uznał za mało przydatną i raczej będącą wprowadzeniem do pełniejszego wykazu osadniczego. Podobne uwagi poczynił niemiecki badacz Heinz Lingenberg, skupiając się na posiadłościach cystersów oliwskich. Ostatecznie skonstatował, że tabelaryczne zestawienie osad pomorskich stanowi osiągnięcie, którego nie należy lekceważyć i ma istotne znaczenie, zwłaszcza dla badaczy niemieckich²⁵.

Wykaz osad, pomimo zastrzeżeń, jest wykorzystywany przez badaczy i uważany za przydatne opracowanie²⁶, czasami będące punktem wyjścia do dalszych badań²⁷. Najlepiej korzystać ze spisu osad sporządzonego przez Maksymiliana Grzegorza, posilkując się uwagami zawartymi we wspomnianych recenzjach.

Prace nad słownikiem geograficzny dla Pomorza Gdańskiego były żmudne i bardzo czasochłonne, zwłaszcza dla jednej osoby. Duża liczba osad i źródeł raczej przytłaczała, działała deprymująco, a do tego w międzyczasie nastąpiły zmiany w sposobie opracowania tego typu wydawnictw. Słowniki dla ziemi krakowskiej czy poznańskiej stały się opasłymi tomami, zawierającymi bardzo szczegółowe informacje oparte na źródłach rękopiśmiennych. Podążanie ich śladem stało się niemożliwe dla Maksymiliana Grzegorza, który zajmował się także innymi sprawami związanymi z procesem dydaktycznym: administrowaniem Instytutem Historii w Bydgoszczy czy Wydziałem Humanistycznym. Mimo to podnosił kwestię dokończenia prac nad słownikiem, zdając sobie sprawę, że wymaga on znacznych uzupełnień. Ostatecznie jednak

²⁴ B. Śliwiński, *Uwagi o spisie osad Pomorza Gdańskiego z lat 1309–1454*, „Zapiski Historyczne”, T. 56; 1991, nr 2–3, s. 99–125.

²⁵ H. Lingenberg, „Zeitschrift für Ostforschung”, Bd. 43: 1994, No 1, s. 103–106.

²⁶ W. Szulist, *Materiały do historiografii kościelnej północnej części Pomorza Nadwiślańskiego 1976–1990*, „Studia Gdańskie”, T. 9: 1993, s. 194.

²⁷ P. Samół, *Rutki, Wieś patrymonialna Młodego Miasta Gdańska*, w: *Dzierżawcy, literaci, posłowie*, red. B. Możejko, M. Smoliński, S. Szybkowski, „Studia z dziejów średniowiecza”, nr 16, Malbork 2011, zwłaszcza s. 164–165, 168.

zarzucił te plany, a kartki-fiszki zawierające informacje o osadach, pogrupowane w kopertach pozostały w długich, kartonowych pudełkach.

Dopiero spotkania i rozmowy z Jerzym Wyrozumskim skłoniły Profesora do podjęcia działań nakierowanych na wydanie słownika na podstawie posiadanych kartotek. Sprzyjał temu fakt przejścia na emeryturę w 2005 roku. Sprawa nie była jednak prosta, głównie z powodów finansowych. Dlatego też autor podjął decyzję o wydawaniu słownika tomami odpowiadającymi jednostkom administracji krzyżackiej, ale dopasowanymi do współczesnych podziałów administracyjnych. Pierwszy, można by powiedzieć pilotażowy, tom dotyczył komturstwa człuchowskiego. Został wydany przez Chojnickie Towarzystwo Przyjaciół Nauk jako tom piąty „Biblioteki Chojnickiej”, przy finansowym wsparciu Urzędu Miejskiego w Chojnicach. Książeczka ta, formatu kieszonkowego, zawiera 144 hasła osadnicze²⁸. I już w momencie wydania recenzent pracy Jacek Knopek w „Posłowniu” wskazywał na potrzebę głębszej analizy toponomistycznej i słabe wykorzystanie literatury archeologicznej.

Już w 2003 roku zrodziła się myśl wydania słownika historyczno-geograficznego w średniowieczu dla Gniewu i okolic. Zamierzenia te ziściły się w 2009 roku. Kwestie wydawnicze zrealizowała Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Gniewie, a druk zapewniło pelplińskie Wydawnictwo Bernardinum. Słownik objął swoim zasięgiem komturstwo gniewskie i okręg nowski wójtostwa tczewskiego. Taki zakres terytorialny był związany źródłem finansowania książki²⁹.

Kolejny tom słownika wydało Starostwo Powiatowe w Tucholi, ale za druk odpowiadało Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy³⁰. Tom ten wzorowany edytorsko na układzie pelplińskiego stał się później szablonem do dalszych tomów publikacji, z jednolitym formatem i szatą graficzną. Dalsze części uzyskały finansowanie w ramach programu prowadzonego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”. Pozostałe części słownika zostały zrealizowane

²⁸ *Słownik historyczno-geograficzny ziemi chojnickiej w granicach komturstwa człuchowskiego*, Chojnice 2005, ss. 125.

²⁹ *Słownik historyczno-geograficzny komturstwa gniewskiego i okręgu nowskiego wójtostwa tczewskiego w średniowieczu*, Gniew 2009, ss. 147.

³⁰ *Słownik historyczno-geograficzny komturstwa tucholskiego w średniowieczu*, Tuchola–Bydgoszcz 2010, ss. 111.

w ramach dwóch tur tego projektu dla lat 2012–2014 oraz 2015–2018 i były drukowane w bydgoskim wydawnictwie.

Pierwszym tomem w ramach tego programu był słownik obejmujący komturstwo świeckie³¹. Kolejnymi objęto komturstwo gdańskie, podzielone na mniejsze jednostki terytorialne, takie jak prokuratorstwo bytowskie³², wójtostwo lęborskie³³ i okręgi³⁴. W 2016 roku ponownie wydano słownik obszaru komturstwa człuchowskiego, tym razem w szacie graficznej nawiązującej do całej serii. Ponadto znalazły się tam drobne uzupełnienia, głównie oparte na dwóch pracach Autora³⁵. Rok później światło dzienne ujrzał słownik obejmujący wójtostwo grabińskie i okręg rybicki szarpawski, należące do komturstwa malborskiego³⁶. Kolejne publikacje objęły swoim zasięgiem wójtostwo tczewskie, dostosowując tom do każdego okręgu³⁷. W 2018 roku zakończyło się wydawanie słownika obejmującego 12 tomów.

Wydany drukiem *Słownik geograficzno-historyczny Pomorza Gdańskiego w średniowieczu*, skromny na tle krakowskiego i poznańskiego, nie doczekał się oceny. Jedynie pierwsze tomy omówiono w ramach noty informującej³⁸. Jak zauważył Tomasz Jurek we wstępie do elektronicznej edycji *Słownika historyczno-geograficznego ziem polskich w średniowieczu*, „dobrze, że rzeczy te udało się doprowadzić do druku – acz wyłamują się one także koncepcyjnie z ram właściwego *Słownika historyczno-geograficznego*”³⁹. Mimo niewątpliwie licznych uchybień pomorski słownik wydaje się spełniać swoją rolę. Z jednej

³¹ *Słownik historyczno-geograficzny komturstwa świeckiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2012, ss. 111.

³² *Słownik historyczno-geograficzny prokuratorstwa bytowskiego komturstwa gdańskiego/malborskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2012, ss. 55.

³³ *Słownik historyczno-geograficzny wójtostwa lęborskiego komturstwa gdańskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2013, ss. 201.

³⁴ *Słownik historyczno-geograficzny okręgu mirachowskiego komturstwa gdańskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2014, ss. 79; *Słownik historyczno-geograficzny okręgu puckiego komturstwa gdańskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2014, ss. 99; *Słownik historyczno-geograficzny okręgu sulimskiego i urzędu leśnego komturstwa gdańskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2016, ss. 159.

³⁵ *Słownik historyczno-geograficzny komturstwa człuchowskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2016, ss. 127.

³⁶ *Słownik historyczno-geograficzny wójtostwa grabińskiego i okręgu rybickiego szarpawskiego komturstwa malborskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2017, ss. 58.

³⁷ *Słownik historyczno-geograficzny okręgu sobowidzkiego wójtostwa tczewskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2017, ss. 94; *Słownik historyczno-geograficzny okręgów kiszewskiego, kościerskiego i skarzewskiego wójtostwa tczewskiego w średniowieczu*, Bydgoszcz 2018, ss. 107.

³⁸ R. Krajniak, „Quaestiones Mesii Aevi Novae”, Vol. 19: 2014, s. 487–488.

³⁹ T. Jurek, *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, Wprowadzenie, 2 Koncepcja Słownika i jej realizacja, [online], [dostępny: <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/intro.php>], [dostęp: 30.01.2023].

strony badacze wykorzystują jego możliwości⁴⁰, a z drugiej strony obszar Pomorza Gdańskiego został wyłączony z projektu słownika historyczno-geograficznego Prus w średniowieczu właśnie ze względu na już istniejące kompendium obejmujące ten obszar⁴¹.

Zgromadzony materiał słownikowy pozwolił Profesorowi na udział w różnych projektach badawczych. Opracował dwa rozdziały historii Warmii i Mazur. Publikacja ta miała charakter popularnonaukowy i była pozbawiona aparatu naukowego. Jeden z rozdziałów został poświęcony opozycji pruskiej w czasach krzyżackich, a kolejny dotyczył wcielenia ziem pruskich do Polski⁴². Teksty te w niezmienionej treści, ale z lekko zmodyfikowanymi tytułami znalazły się w drugim wydaniu, tym razem jednotomowym zarysie dziejów Warmii i Mazur⁴³. Nadmienić należy, że drugi rozdział został wcześniej wydany jako samodzielny artykuł w czasopiśmie pod zmienionym tytułem, ale za to z aparatem naukowym⁴⁴.

Maksymilian Grzegorz nie stronił od zagadnień osadniczo-administracyjnych i miejskich poszczególnych regionów Pomorza Gdańskiego. W ramach monografii miasta gruntownie opracował dzieje Świecia i Nowego dla lat 1309–1466. Na ponad 60 stronach druku pomieścił kwestie związane z przejściem tego terenu przez Krzyżaków i wprowadzeniu tam własnej administracji. Obszernie opracował sprawy odnoszące się do wykupu dóbr ziemskich przez Krzyżaków, przenoszenia dóbr na prawo chełmińskie czy tworzenia przez Zakon własnych posiadłości. Poruszył kwestie związane z lokacją i translokacją miast Świecia i Nowego czy udziału ziemi świeckiej i nowskiej w Związku Pruskim w wojnie trzynastoletniej. Profesor miał też udział w przedstawieniu dalszych dziejów miasta, już jako współautor. Ukazał podział administracyjny i kwestie ustrojowe regionu, dzieje polityczne

⁴⁰ R. Kubicki, *Wykaz czynszów i służb komturstwa człuchowskiego z 1446 roku wraz z inwentarzem koni, uzbrojenia i zapasów kuchni na zamku w Człuchowie*, „Zapiski Historyczne”, T. 82: 2017, z. 3, s. 110, przypis 4, s. 113 nn.

⁴¹ R. Biskup, K. Kwiatkowski, *Słownik historyczno-geograficzny Prus w średniowieczu*, „Roczniki Historyczne”, R. 87: 2021, s. 191–193.

⁴² *Powstanie i rozwój opozycji stanów pruskich wobec Zakonu*, w: *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie*, t. 1: *Od pradziejów do 1870 roku*, red. J. Sikorski, S. Szostakowski, Warszawa 1981, s. 142–149; *Wcielenie całości ziem pruskich do Królestwa Polskiego*, w: *ibidem*, s. 150–159.

⁴³ *Opozycja stanów pruskich wobec zakonu*, w: *Warmia i Mazury. Zarys dziejów*, red. B. Łukaszewicz, Olsztyn 1985, s. 155–163; *Wcielenie ziem pruskich do Królestwa Polskiego*, w: *ibidem*, s. 167–176.

⁴⁴ *Przywilej inkorporacyjny z 1454 r. a traktat toruński z 1466 r.*, „Rocznik Toruński”, T. 10: 1975, s. 259–274.

i stosunki kulturalne do końca XV wieku⁴⁵. Do historii Świecia, swojego rodzinnego miasta, powracał w późniejszych latach. Analizował dokument księcia Grzymisława z 1198 roku, dołączając do publikacji jego polskie tłumaczenie oparte na niemieckim wydaniu⁴⁶. Natomiast popularnonaukowy i okazjonalny charakter mają rozważania dotyczące księcia Sambora II⁴⁷.

Szczególne miejsce zajęły średniowieczne dzieje Tucholi. Najpierw powstał obraz średniowiecznego osadnictwa wokół tego ośrodka⁴⁸, opublikowany także w wersji niemieckiej⁴⁹. Artykuł ten stał się podstawą większej publikacji dotyczącej Tucholi, obejmującej dzieje tego terenu w okresie rządów książąt pomorskich i krzyżackich. Znalazły się tutaj zagadnienia związane z powołaniem komturstwa tucholskiego, lokacją miasta, budową zamku, udziałem miejscowego rycerstwa w wojnach czy kryzysem wewnętrznym państwa zakonnego⁵⁰. Powstały też niewielkie opracowania o charakterze popularnonaukowym, poruszające zagadnienia osadnicze wokół Chojnic⁵¹ i Człuchowa⁵².

Całościowe ujęcie problematyki osadniczej znalazło wyraz w monografii poświęconej komturstwu gniewskiemu. Autor w trzech rozdziałach zaprezentował dzieje ziemi gniewskiej do czasów przejścia

⁴⁵ *W czasach krzyżackich (1309–1466)*, w: *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, t. 1, red. K. Jasiński, Warszawa–Poznań–Toruń 1979, s. 143–206; *W czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej (1466–1772)*, w: *ibidem*, s. 207–261 (wspólnie ze S. Cackowskim).

⁴⁶ *Świecie i księstwo świecko-lubiszewskie w świetle dokumentu księcia Grzymisława z 11 listopada 1198 r. (Przyczynek do studiów dyplomatyczno-kancelaryjnych i osadniczych)*, w: *Świecie i Ziemia świecka w 800-lecie istnienia*, red. M. Grzegorz, Bydgoszcz 1999, s. 11–31.

⁴⁷ *Rzekome czy faktyczne nadanie ziemi gniewskiej przez księcia lubiszewsko-tczewskiego na rzecz zakonu krzyżackiego w świetle jego wcześniejszych fundacji*, „Rocznik Gniewski”, T. 1: 2004, s. 14–18.

⁴⁸ *Lokacja miasta Tuchola na tle działalności osadniczej Zakonu krzyżackiego na Pomorzu Gdańskim*, w: *Szkice Tucholskie. W 650-lecie nadania praw miejskich Tucholi*, red. W. Jastrzębski, Bydgoszcz–Tuchola 1996, s. 47–65.

⁴⁹ *Die Lokation der Stadt Tüchel vor dem Hintergrund der siedlerischen Tätigkeit des Deutschen Ordens in Pommerellen*, „Tucheler Heimatgrüsse. Mitteilungsblatt des Heimatkreises Tüchel”, 2001, No 60–61, s. 16–44.

⁵⁰ *Tuchola i ziemia tucholska na tle polskiego średniowiecza*, w: *Tuchola. Od pradziejów do współczesności*, red. W. Jastrzębski, J. Szwanowski, Bydgoszcz–Tuchola 2010, s. 57–118.

⁵¹ *Chojnice na tle średniowiecznego otoczenia osadniczego*, w: *Bitwa pod Chojnicami 18 IX 1454 r. w tradycji historycznej i regionalnej*, red. J. Knopek, B. Kuffel, Chojnice 2004, s. 31–38, wydanie drugie 2006.

⁵² *Przeobrażenia społeczno-gospodarcze w komturstwie człuchowskim jako rezultat podjęcia działalności osadniczej przez Zakon Krzyżacki*, w: *Ziemia Człuchowska – Kaszuby – Pomorze. O dziejach, kulturze i ludziach. Materiały z sesji, 8–9 IX 2006 r.*, red. C. Obracht-Prondzyński, Człuchów–Gdańsk 2007, s. 49–63; *Lokacja Człuchowa (19 VI 1348 r.)*, w: *Związek Chojnic i Człuchowa na przestrzeni wieków*, red. E. Horma-Rożek, W. Zybajło, Człuchów 2009, s. 9–20, w aneksie dokument lokacyjny.

przez Krzyżaków. Kolejne części odnosiły się do powstania i funkcjonowania komturstwa, sieci osadniczej, udziału w wojnach i opozycji antykrzyżackiej. Autor z braku źródeł nie zajmował się strukturą wewnętrzną komturstwa, obsadą czy kwestiami struktur społecznych na wsi i w miastach⁵³.

Powstało też szereg bardziej szczegółowych opracowań związanych z zagadnieniami administracji krzyżackiej. Jednym z pierwszych były rozważania o nabytkach zakonnych na zachodnim brzegu Wisły i krzyżackich podziałach terytorialnych w pierwszej połowie XIV wieku. Referat został wygłoszony w 1977 roku, ale ujrzał światło dzienne dopiero w 1983 roku⁵⁴. Maksymilian Grzegorz poruszał kwestie prawno-własnościowe i relacje Zakonu z poddanymi na terenie Pomorza Gdańskiego. Przedstawił zmiany zachodzące w osadnictwie wiejskim i urbanizacji tej ziemi⁵⁵. Osobny artykuł poświęcił zabiegom instytucji kościelnych pragnących utrzymać swoje dobra. Szczególny nacisk położył na działania klasztorów starających się u władz zakonnych o potwierdzenie praw do swoich rozległych dóbr ziemskich⁵⁶. Poruszył też mało znaną kwestię możliwości mobilizacyjnych rycerstwa strony krzyżackiej na wypadek wojny. W rozważaniach oparł się na krajobrazie osadniczym, a nie – jak do tej pory – na populacji mieszkańców państwa. Autor doszedł do wniosku, iż z terenu Pomorza Gdańskiego można było zmobilizować ok. 5 tys. zbrojnych różnej kategorii⁵⁷.

Godnym odnotowania są dwa artykuły wzajemnie uzupełniające się, a dotyczące zagadnienia szpitalnictwa w państwie zakonnym. Pierwszy z nich skupił się na zaprezentowaniu zagadnień prawnoustrojowych z tego zakresu w zakonie krzyżackim, a drugi dotyczył liczby szpitali i ich rozmieszczenia na terenie państwa zakonnego⁵⁸. W pracach tych

⁵³ *Komturstwo Gniewskie i jego strategiczne znaczenie*, Bydgoszcz 2003, ss. 227.

⁵⁴ *Rola zamków w administracji Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków*, w: *Średniowieczne zamki Polski Północnej*, red. A. Pawłowski, Malbork 1993, s. 33–48.

⁵⁵ *Lokacja miast na Pomorzu Gdańskim w latach 1309–1454 na tle działalności politycznej i gospodarczej oraz administracyjnej zakonu krzyżackiego*, w: *W kręgu stanowych i kulturalnych przeobrażeń Europy Północnej w XIV–XVIII wieku*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1988, s. 39–55.

⁵⁶ *Zabiegi instytucji kościelnych z terenu Pomorza Gdańskiego o zachowanie swoich przywilejów i dóbr w okresie panowania Zakonu niemieckiego w latach 1309–1454*, „Studia Historyczne” (Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy), 1994, z. 4, s. 43–68.

⁵⁷ *Możliwości mobilizacyjne rycerstwa pomorskiego (z udziałem pomorsko-pruskiego) w dobie Grunwaldu*, w: *Krajobraz grunwaldzki w dziejach polsko-krzyżackich i polsko-niemieckich na przestrzeni wieków. Wokół mitów i rzeczywistości*, red. J. Gancewski, Olsztyn 2009, s. 135–142.

⁵⁸ *Szpitalnictwo w państwie krzyżackim w Prusach*, „Archiwum Historii Medycyny”, T. 37: 1974, z. 2, s. 129–148; *Rola szpitalnictwa w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIII–XV w.*, w: *Wkład*

pojawiły się nowe ustalenia, które uzupełniły dotychczasowy stan wiedzy w tym obszarze. Trzeba zwrócić uwagę na podejmowanie tematyki mało popularnej w badaniach. Mamy na myśli problematykę szklarstwa na Pomorzu⁵⁹. Maksymilian Grzegorz przedstawił stan badań na tym polu, który wówczas uchodził za bardzo niezadowolający. Przedstawił możliwości pozyskania informacji ze źródeł drukowanych i postulował rozwinięcie badań interdyscyplinarnych, w tym penetrowanie archiwów pod kątem dawnej produkcji szkła. Odnotować należy także niewielkie prace będące przeglądem badań nad dziejami państwa zakonnego⁶⁰. Swego rodzaju uzupełnieniem tychże są wywody związane z kształtowaniem się tożsamości narodowej w świetle stosunków polsko-krzyżackich⁶¹.

W dorobku naukowym są też publikacje związane z edycją źródeł historycznych. W 1988 roku światło dzienne ujrzał przywilej miasta Świecia oparty na wydaniu niemieckim, ale zawierający tłumaczenie na język polski⁶². Również Tuchola uzyskała nowe wydanie przywileju w oparciu o wcześniejszą edycję, ale za to wraz z tłumaczeniem na język polski⁶³. Dwukrotnie została opublikowana księga czynszowa komturstwa nowskiego z 1444 roku. To niewielkie objętościowo źródło najpierw pojawiło się w niemieckim wydawnictwie⁶⁴, a kilka lat później w polskim⁶⁵. Opracowanie to zostało dostrzeżone przez naukę polską⁶⁶.

Zwieńczeniem badań nad Pomorzem Gdański pod panowaniem krzyżackim stała się praca wydana w 1997 roku, składająca się

starożytności, średniowiecza i renesansu w rozwój nauk medycznych. Materiały z sesji naukowej, Toruń 12–13 września 1980, red. W. Wróblewski, Toruń 1983, s. 55–66.

⁵⁹ Niektóre aspekty badań nad szklarstwem średniowiecznym w świetle informacji pisanych (na przykładzie Pomorza Gdańskiego), „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Nauki Humanistyczno-Społeczne”, T. 187, Archeologia XII, Archeologia szkła, z. 2, 1987, s. 89–96.

⁶⁰ Państwo krzyżackie w świetle historiografii prusko-niemieckiej i polskiej. Perspektywy badawcze, w: *Historiograficzna prognoza 2000. Stan i potrzeby badań nad dziejami regionów kujawsko-pomorskiego i sąsiednich*, red. M. Grzegorz, Bydgoszcz 2000, s. 163–177; *Spór o rolę zakonu krzyżackiego w zabiegach i aneksji Pomorza Gdańskiego w historiografiach prusko-niemieckiej oraz polskiej*, w: *Swojskość i obcość w regionie kujawsko-pomorskim*, red. M. Białkowski, Z. Biegański, T. Maresz, W. Polak, Toruń 2015, s. 9–22.

⁶¹ *U źródeł powstania formuły narodowościowej i pojęcia ojczyzn w średniowieczu*, w: *Wychowanie patriotyczne młodzieży*, Bydgoszcz 1995, s. 47–63.

⁶² *Przywilej miasta Świecia z 25 lipca 1338 r.*, Toruń 1988, ss. 19.

⁶³ *Przywilej lokacyjny miasta Tucholi z 1246 r.*, w: *Szkice Tucholskie. W 650-lecie...*, s. 219–225.

⁶⁴ *Das Zinsbuch der Komturei Mewe von 1444*, „Beiträge zur Geschichte Westpreußens”, Vol. 12: 1991, s. 101–116.

⁶⁵ *Księga czynszowa komturstwa gniewskiego z 1444 roku*, „Studia Historyczne” (Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy), 1993 z. 3, s. 123–136.

⁶⁶ Nota L. Harc, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, T. 49: 1994, nr 1–2, s. 147.

z dziewięciu rozdziałów⁶⁷. Jak podał sam autor, „została w znacznej mierze oparta na już wcześniej opublikowanych badaniach nad strukturą osadniczą, własnościową i administracyjną Pomorza” (s. 14). Maksymilian Grzegorz przywołał tutaj swoją rozprawę doktorską i habilitacyjną. Natomiast trzy rozdziały zostały opracowane od podstaw, te mają charakter wypełnienia chronologicznego w omawianym czasie. Książka doczekała się drugiego wydania w zmienionej szacie graficznej⁶⁸. Synteza ta została odnotowana w kręgach niemieckich badaczy⁶⁹.

Profesor był także inicjatorem różnych przedsięwzięć badawczych, głównie konferencji naukowych i redaktorem wydawnictw z tym związanych. Już pod koniec lat 60. XX wieku sformułował projekt dwutomowej monografii Świecia, który uzyskał aprobatę Towarzystwa Naukowego w Toruniu, a później postarał się o akceptację tego pomysłu ze strony władz miasta. Cała inicjatywa została uwieńczona monografią, którą ogłoszono w latach 1979–1980⁷⁰. Z okazji 800. rocznicy pierwszej wzmianki o Świeciu zorganizował okolicznościową sesję uwieńczoną wydaniem wygłoszonych tam referatów dotyczących najstarszych dziejów miasta⁷¹. Pracując już w Bydgoszczy, zabiegał o uczczenie 650. rocznicy nadania praw miejskich dla ośrodka nad Brdą. Udało się zorganizować dwudniową konferencję naukową (18–19 IV 1996 r.) oraz wydać referaty tam wygłoszone, które objęły okres od założenia miasta po czasy współczesne⁷². Całe to przedsięwzięcie było bardzo istotne, gdyż zapoczątkowało szerszą działalność naukową kształtującego się bydgoskiego ośrodka historycznego.

Na szczególną uwagę zasługuje inicjatywa o charakterze historiograficznym. Na koniec stulecia i tysiąclecia została zorganizowana konferencja prezentująca dorobek badawczy związany z regionem Pomorza i Kujaw w ramach województwa kujawsko-pomorskiego i terenów sąsiednich. Sympozjum i wydawnictwo nie ukazały pełnego stanu badań, ale zarysowały ważniejsze problemy badawcze, dając tym samym obraz

⁶⁷ *Pomorze Gdańskie po rządami Zakonu krzyżackiego w latach 1308–1466*, Bydgoszcz 1997, ss. 425.

⁶⁸ *Pomorze Gdańskie po rządami Zakonu krzyżackiego w latach 1308–1466*, Bydgoszcz 2007, ss. 268.

⁶⁹ J. Sarnowsky, „Beiträge zur Geschichte Westpreußens”, Bd. 17: 2000, s. 214–215.

⁷⁰ *Słowo wstępne*, w: *Świecie i ziemia świecka w 800-lecie istnienia*, Bydgoszcz 1999, s. 9.

⁷¹ *Świecie i ziemia świecka w 800-lecie istnienia...*

⁷² *Bydgoszcz. 650 lat praw miejskich*, red. M. Grzegorz, Z. Biegański, Bydgoszcz 1996, ss. 328.

dokonań badawczych w wybranych aspektach⁷³. Opracowanie to jest szeroko wykorzystywane przez badaczy jako podsumowanie dotychczasowych badań nad poszczególnymi zagadnieniami. Profesor był także orędownikiem zorganizowania konferencji „Opactwo w Byszewie – Koronowie na tle działalności kulturowej cystersów na Kujawach i Pomorzu Wschodnim”, która odbyła się w dniach 11–13 maja 2000 roku. Sesja koronowska wpisywała się w cykl spotkań koordynowanych przez Zespół do badań nad historią cystersów w Polsce działający przy Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Spotkanie to zaznaczyło swoje trwałe miejsce w badaniach nad cystersami polskimi⁷⁴.

Maksymilian Grzegorz przyczynił się do wznowienia czasopisma naukowego „Studia Historyczne”, wydawanego przez ówczesną Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Bydgoszczy. Była to kontynuacja dwóch tomów wydanych w 1972 roku. Pod jego redakcją w latach 1993–2000 ukazały się cztery kolejne⁷⁵. W ich edycji Profesor aktywnie uczestniczył nie tylko jako redaktor, ale także jako osoba publikująca tam rozprawy, materiały i recenzje.

Profesor praktycznie przez cały czas swojej aktywności naukowej, poczynawszy od 1970 roku, niestrudzenie pisał recenzje. Ogłosił ich 49, analizując prace polskie i niemieckie. Zdarzało się, że w ciągu roku publikował cztery czy nawet pięć tego typu opracowań. Niekiedy tylko omawiał prace, innym razem wskazywał na ich mankamenty, a czasami prowadził obszerną polemikę czy wprowadzał znaczące uzupełnienia. Za szczególny wkład należy uznać przybliżenie niemieckiego stanu badań, gdyż w ówczesnych czasach, wobec różnych trudności, dostęp do tych prac był bardzo ograniczony. Recenzje stawały się źródłem wiedzy o nich i ich wartości naukowej.

Omówienia recenzowanych prac zazwyczaj były obszernie i szczegółowe, czego przykładem niech będzie monografia zagadnień związanych ze służbą zdrowia w zakonie krzyżackim⁷⁶. Analizując niemieckie

⁷³ *Historiograficzna prognoza 2000. Stan i potrzeby badań nad dziejami regionów kujawsko-pomorskiego i sąsiednich*, red. M. Grzegorz, Bydgoszcz 2000, ss. 420.

⁷⁴ Materiały ukazały się w jako osobny tom czasopisma „Nasza Przeszłość”, T. 96: 2001.

⁷⁵ „Studia Historyczne” (Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy), 1993, z. 3, ss. 193; 1994, z. 4, ss. 148; 1997, z. 5, ss. 226; 2000, z. 6, ss. 201.

⁷⁶ Rec. Ch. Probst, *Der Deutsche Orden und sein Medizinwesen in Preussen. Hospital, Firmanie und Arzt bis 1525*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 29, Bad Godesberg 1969, ss. 196; „Zapiski Historyczne”, T. 36: 1971, nr 2, s. 152–155.

ujęcie dziejów komturstwa ostródzkiego, wskazał na brak prac polskich autorów, a także niemieckich⁷⁷. Omówił rozprawy dotyczące wielkich mistrzów krzyżackich Michała Küchmeistera (1414–1422)⁷⁸ i Pawła Rusdorfa (1422–1441). Tę ostatnią określił jako monografię polityczną wykorzystującą źródła, ale nieuwzględniającą prac dających ogłęd epoki⁷⁹. Z okazji przypadającej w 1985 roku 750. rocznicy śmierci i kanonizacji św. Elżbiety z Turynгии ukazały się dwa specjalne tomy, tematycznie związane z życiem i działalnością Świętej, kreowanej w urzędowych statutach krzyżackich na patronkę zakonu krzyżackiego⁸⁰. Profesor obok omówienia zawartości tomów zamieścił uwagi polemiczne w sprawie rozmieszczenia kościołów i kaplic pw. św. Elżbiety na terenie państwa krzyżackiego⁸¹. Zwrócił uwagę na rozprawę o wizerunkach statków na pieczęciach, obejmującą swoim zasięgiem region oddziaływanie Hanzy. Praca ta, oprócz analizy znaków sfragistycznych, w drugiej części prezentuje katalog pieczęci od XII wieku do 1700 roku⁸². Obok niewątpliwych zalet Maksymilian Grzegorz jako podstawowy mankament widział brak wykorzystania polskiej literatury i zasobów z polskich archiwów.

W podobnym tonie odnosił się do prac polskich uczonych. Oceniał wraz z innymi badaczami syntetyczne, liczące prawie 550 stron, *Dzieje Pomorza Nadwiślańskiego od VII wieku do 1945 roku*, które ukazały się w 1978 roku⁸³. Maksymilian Grzegorz krytycznie spojrzał na część dotyczącą średniowiecza, wskazując na szereg błędów i nieścisłości,

⁷⁷ Rec. K. Abe, *Die Komturei Osterode des Deutschen Ordens in Preussen 1341–1525*, Studien zur Geschichte Preussens, Bd. 16, Köln und Berlin 1972, ss. 200, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1973, nr 3, s. 285–289.

⁷⁸ Rec. W. Nöbel, *Michael Küchmeister Hochmeister des Deutschen Ordens 1414–1422*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 5, Bad Godesberg 1969, ss. 158, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1970, nr 3, ss. 478–480.

⁷⁹ C.A. Lückerrath, *Paul von Rusdorf, Hochmeister des deutschen Ordens 1422–1441*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 15, Bad Godesberg 1969, ss. 248, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1971, nr 2–3, s. 358–363.

⁸⁰ *Elisabeth, der Deutsche Orden und ihre Kirche, Festschrift zur 700-jährigen Wiederkehr der Weihe der Elisabethkirche Marburg 1983*, hrsg. von U. Arnold, H. Liebing, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 18, Marburg 1983, ss. 421; J. Michler, *Die Elisabethkirche zu Marburg in ihrer Ursprünglichen Faebigkeit*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 19, Marburg 1984, ss. 396 + 165 ilustracji.

⁸¹ *Kult świętej Elżbiety, patronki zakonu krzyżackiego i jego recepcja w państwie krzyżackim w Prusach*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1984, nr 4, s. 413–419.

⁸² Rec. H. Ewe, *Schiffe aus Siegel*, Rostock 1972, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1975, nr 2, s. 263–265.

⁸³ „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1980, nr 2, s. 221–230.

zwłaszcza w kwestiach administracyjnych i osadniczych. Monografia Nidzicy wydana przez olsztyńskie Wydawnictwo Pojezierze w 1976 roku dała asumpt do podjęcia próby ponownego spojrzenia na genezę powstania tego ośrodka administracyjnego i miejskiego na tle postępów akcji osadniczej. Wykorzystanie przez Profesora niektórych źródeł pozwoliło np. przesunąć o kilkadziesiąt lat datę powstania zamku w Nidzicy⁸⁴. Szereg uwag zawarł przy omówieniu wykazu urzędników Pomorza Wschodniego do 1309 roku, wydanego w ramach serii „Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej”⁸⁵.

Dorobek naukowy Maksymiliana Grzegorza jest jednorodny tematycznie i skupia się na obszarze Pomorza Gdańskiego będącego we władaniu krzyżackim. Główny wysiłek został skierowany na zagadnienia natury osadniczej, gdzie poczynił ważne ustalenia. Niewątpliwie prace Profesora pozostawiły trwałe ślady w historiografii i stanowią punkt wyjścia do dalszych, pogłębionych studiów w tym zakresie.

⁸⁴ *Rozwój Nidzicy na tle procesów osadniczych w komornictwie w okresie krzyżackim*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1982, nr 4, s. 1–22.

⁸⁵ *Rec. Urzednicy Pomorza Wschodniego do 1309 roku. Spisy*, oprac. B. Śliwiński, Wrocław 1989, ss. 75, „Studia Historyczne” (Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy), 1994, z. 4, s. 143–148.